

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quatitative Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (๑) ศึกษาแนวคิดพุทธวิธีการสื่อสาร (๒) ศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ (๓) ศึกษาการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ขอบเขตการวิจัย มุ่งศึกษาเฉพาะแนวคิดพุทธวิธีการสื่อสารและการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญตามหลักปณิธาน ๓ ประการ กลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้เข้าชมหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญจำนวน ๔๐๐ คน ระหว่างเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ๒๕๕๘ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติทดสอบค่าที และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์วิเคราะห์สถิติสำเร็จรูป ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ในด้านแนวคิดพุทธวิธีการสื่อสาร ปฐมบุรุษในการเป็นผู้ส่งสารคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสื่อสารหลักพุทธธรรมให้แก่ผู้รับสารคือเหล่ามนุษย์ทั้งหลายด้วยช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อบุคคลและสื่อธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์หลัก ๒ ประการ ประการแรกเพื่อสอนให้มนุษย์ทั้งหลายรู้จักความทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ประการที่สองเพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่เหล่าเวไนยสัตว์ ทั้งในปัจจุบัน ในอนาคต โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้ผู้รับสารได้รู้จักธรรมะ จนยอมรับแล้วนำวิธีการที่ทรงสอนไปปฏิบัติเพื่อดับเหตุแห่งทุกข์ได้ด้วยตนเอง จนได้รับประโยชน์ในขั้นปรมาตมคือโลกุตตรสุข เรียกว่า “นิพพาน” พุทธวิธีการสื่อสารเน้นประโยชน์ของผู้รับสารเป็นหลัก ทรงวิเคราะห์จัดแบ่งมนุษย์ตามจริตนิสัยและสติปัญญา เพื่อเลือกใช้วิธีการสื่อสารให้เหมาะสมต่อแต่ละบุคคล สภาพแวดล้อมและยุคสมัย ทรงอธิบายและสอนพุทธธรรมอย่างมีเหตุผล ทั้งยังทรงใช้หลักจิตวิทยาในการโน้มน้าวใจให้เกิดศรัทธาล้อยตาม ให้ยอมรับและประพฤติปฏิบัติตามจนพ้นทุกข์ได้ด้วยปัญญาของผู้รับสารเอง ขอบเขตเนื้อหาของพุทธวิธีการสื่อสาร เป็นการแสดงให้เห็นความจริงของสภาวะธรรมของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หรือกฎธรรมชาติอันเป็นธรรมดาของโลกว่าล้วนมีความทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงและเป็นสิ่งไม่มีตัวตน เรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือ “ธรรมนิยาม ๓” พยายามปลูกฝังให้มนุษย์ประพฤติและปฏิบัติต่อบุคคลอื่นตามหลักพุทธธรรม เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมี

สันติสุข มีโลกียสุขเป็นพื้นฐานในเบื้องต้น ก่อนที่จะแสวงหาวิธีการดับเหตุแห่งทุกข์ตามมรรควิธีของ อริยมรรค เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือโลกุตตรสุข นอกจากนี้ พระพุทธองค์ทรงมอบหลักพุทธธรรมให้เป็นศาสดาของเหล่าพุทธบริษัททั้งหลาย ก่อนที่จะเสด็จ ปรีณิพพาน และทรงขอให้ช่วยกันสื่อสารหลักพุทธธรรมแก่เหล่านักมนุษยสืบต่อไปในภายภาคหน้า ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีหลักธรรมที่ทรงกล่าวเสมอว่าเป็นประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า แม้ในปัจจุบัน โสวาทก็ยังทรงกล่าวถึง ได้แก่หลักธรรม “ความไม่ประมาท” ซึ่งสรุปได้ว่า สังขารทั้งหลายเป็นไปตาม กฎแห่งไตรลักษณ์ มนุษย์ควรรีบเร่งขนขวายปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท อย่าได้ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปด้วยความประมาท เพราะนอกจากเวลาจะหมดไปอย่างไร้ประโยชน์ ทำให้มีเวลาเหลือน้อยลงในการปฏิบัติเพื่อบรรลุดุธรรมแล้ว ยังอาจประมาทถึงขั้นประพฤติดีเกิดเป็นมิจฉาปฏิฐานได้

๕.๑.๒ ในด้านแนวคิดการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

เป็นการนำหลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมาศึกษาวิเคราะห์ ทดลองปฏิบัติด้วยตัวของท่านเอง สำหรับแนวคิดการวิพากษ์พุทธธรรมด้วยหลักธรรมกาลามสูตร หลักธรรมโคตมสูตรและหลักธรรมมหาปเทศี เป็นการยืนยันแนวคิดการใช้ปัญญานำศรัทธาของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากนี้ เป็นการใช้ปัญญาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมตามหลักเหตุผลก่อนนำมาปฏิบัติแล้ว ยังนับเป็นการให้เสรีภาพแก่พุทธศาสนิกในการเลือกใช้หลักธรรมที่เหมาะสมต่อจริตของตนเอง นำมาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติจนบรรลุดุธรรมขั้นสูงสุดในทางพุทธศาสนาอีกด้วย การศึกษาพระไตรปิฎกจากต้นฉบับภาษาบาลี ทำให้ท่านบัญญัติทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมขึ้น เพื่อลดทอนปัญหาของการสื่อสารผ่านภาษาที่ต่างยุคสมัยกันมากกว่า ๒,๕๐๐ ปี และยังได้บัญญัติศัพท์ขึ้นมาใช้เพื่อให้พุทธศาสนาเป็นที่สนใจแก่คนยุคใหม่ที่มีวิถีชีวิตแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาล เช่น การใช้คำว่า ความว่างหรือจิตว่างในความหมายเดียวกับสุญญตา หมายถึงสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น “สุญญตา” เป็นหลักธรรมที่ท่านพุทธทาสให้ความสำคัญ และกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็น “ธรรมกำมือเดียว” หลักธรรมที่ท่านสอนหรือเผยแผ่เสมอจะเกี่ยวข้องกับสุญญตาทั้งสิ้น ซึ่งท่านพยายามชี้ให้เห็นความจริงของธรรมชาติ คือ หลักธรรมไตรลักษณ์อันสอดคล้องกับพุทธวิธีการสื่อสาร ท่านพยายามสอนให้คลายความยึดมั่นถือมั่น มีสัมมาทิฐิ ปฏิบัติจนเกิดปัญญาและสติสัมปชัญญะในการรับรู้ มีวิชาหรือสติกำกับจิตตลอดเวลาในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ จนเป็นความเคยชิน เห็นสิ่งทั้งปวงไม่มีความเป็นตัวตนและของของตน แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของพุทธบริษัทของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากจะต้องมีการปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธจนได้รับนิพพานหรือความสงบเย็นแล้ว ยังต้องมีหน้าที่อุทิศชีวิตเพื่อประโยชน์ในการสืบทอดพระศาสนาด้วย ซึ่งท่านอธิบายวิธีปฏิบัติไว้หลายระดับตั้งแต่การทำหน้าที่เผยแผ่โดยการศึกษาด้วยตนเองแล้วสอนผู้อื่น ประพฤติปฏิบัติธรรมให้ผู้อื่นเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตาม หรือจะปฏิบัติธรรมเพื่อความรอดของตนเองหรือจะเรียนรู้

พุทธศาสนาในทางทฤษฎีก็ยังมีได้ หรืออาจจะเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ทะนุบำรุงวัดวาอาราม สนับสนุนพระเถระในการดำรงชีพก็ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นการช่วยกันสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่สังคมตลอดไป ตลอดระยะเวลา ๖๗ ปี ท่านพุทธทาสภิกขุใช้รูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรม ๕ รูปแบบ คือ (๑) สื่อบุคคล (๒) สื่อสิ่งพิมพ์ (๓) สื่อสารมวลชน (๔) สื่อกิจกรรม (๕) สื่อวัตรธรรม ผลงานการเผยแผ่พุทธธรรมของท่านมีมากมาย ผลงานที่โดดเด่นและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ หนังสือตามรอยอรหันต์ คู่มือมนุษย์ แก่นพุทธศาสน์ และสิ่งปลูกสร้างในสวนโมกข์ ได้แก่ โบสถ์และโรงมหรสพทางวิญญูณ การอุทิศตนค้นคว้าเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม ทำให้ท่านพบว่ามนุษย์กำลังถูกหล่อหลอมให้เสพติดวัตถุ ซึ่งเป็นภัยร้ายก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ถาวรอันสืบเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวและอำนาจของวัตถุนิยม ท่านปรารถนาให้มนุษย์ช่วยกันสร้างสันติภาพถาวรรุ่งขึ้นมาแทนที่ ด้วยการมอบมรดกธรรม เป็นปณิธาน ๓ ประการไว้เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของโลก คือ (๑) พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน (๒) พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (๓) พยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม หลักปณิธาน ๓ ประการของท่านพุทธทาสภิกขุมีความเป็นสากล สามารถนำไปเป็นหลักปฏิบัติได้ทุกเชื้อชาติศาสนา เพราะหัวใจของทุกศาสนาล้วนต้องการทำลายความเห็นแก่ตัว มีเป้าหมายก่อสันติสุขและสันติภาพให้แก่สังคม เช่นเดียวกับหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ต้องการให้พุทธบริษัทเข้าถึงหลักธรรมของความว่าง คลายความยึดมั่นถือมั่น จนไม่มีความเห็นแก่ตัว เกิดปัญญาและสัมมาทิฐิ ต่างสามารถพากันถอนตัวออกจากวัตถุนิยมได้ในที่สุด ภายหลังการมรณภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ ผลงานการเผยแผ่พุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุได้รับการจัดการและสืบสานปณิธานผ่านหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

๕.๑.๓ ในด้านการศึกษาการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ พบว่า

๕.๑.๓.๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน ๔๐๐ คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ซึ่งมีจำนวน ๒๕๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๔ เพศชายมีจำนวน ๑๔๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖

อายุ ผู้ตอบแบบสอบถามมีอายุระหว่าง ๒๑-๓๕ ปี จำนวน ๑๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๗๕ รองลงมา มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี จำนวน ๑๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓ อายุระหว่าง ๔๖-๖๐ ปี จำนวน ๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๒๕ อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒ และช่วงอายุที่มีจำนวนน้อยสุด มีอายุมากกว่า ๖๐ ปี จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓

อาชีพ ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นลูกจ้าง ๑๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๗๕ รองลงมา เป็นนักศึกษา ๘๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๒๕ อาชีพค้าขาย ๗๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๒๕ รับราชการ ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๕๐ และอาชีพอื่น ๆ ๖๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๒๕

ระดับการศึกษา ผู้ตอบแบบสอบถามจบการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาตรี จำนวน ๒๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕๐ รองลงมาจบต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๕๐ สูงกว่าปริญญาตรี จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐๐

๕.๑.๓.๒ การเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ในเขตกรุงเทพมหานคร

การเปิดรับข่าวสารจากหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ซึ่งตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่ออินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ จำนวน ๒๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๖๒ รองลงมาเปิดรับสื่อจากเพื่อนหรือพ่อแม่ ญาติพี่น้อง จำนวน ๑๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๓๕ เปิดรับจากการจัดกิจกรรม เพื่อฝึกอบรมปฏิบัติธรรม จำนวน ๑๑๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๓๒ เปิดรับจากการจัดกิจกรรมบันเทิงธรรม เช่น กิจกรรมเพลินธรรมนำชม จำนวน ๕๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๗๙ เปิดรับจากสื่ออื่น ๆ จำนวน ๓๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๙ และเปิดรับจากสื่อวิทยุ โทรทัศน์ จำนวน ๓๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๕๖ ตามลำดับ

ความถี่ในการเข้าเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เข้าเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ นาน ๆ ครั้ง จำนวน ๑๗๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๐๐ มาครั้งแรก จำนวน ๑๓๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๐๐ เข้าเยี่ยมชมบ่อย ๆ จำนวน ๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๕๐ มาเป็นประจำ จำนวน ๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๒๕ และอื่น ๆ ๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๒๕ ตามลำดับ

การใช้บริการประเภทต่าง ๆ ในหอจดหมายเหตุพุทธทาสอินทปัญโญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เพื่อชมภาพเขียนที่ชั้นสองและสถาปัตยกรรม จำนวน ๒๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๓๐ รองลงมาเข้าร่วมกิจกรรมหรือร่วมอบรมหลักสูตรที่จัดที่หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ จำนวน ๒๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๙๑ เข้าชมเว็บไซต์หรือเฟซบุ๊ก จำนวน ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๖ ร่วมสมทบทุนการผลิตหนังสือและสื่อธรรม จำนวน ๑๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๗๓ ตามลำดับ

การใช้บริการห้องหนังสือและสื่อธรรม ในหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เข้าใช้บริการห้องหนังสือและสื่อธรรม นาน ๆ ครั้ง จำนวน ๑๙๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๕ รองลงมาไม่เคยใช้บริการเลย จำนวน ๑๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๒๕ ใช้บริการบ่อย ๆ จำนวน ๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๗๕ มาประจำ จำนวน ๑๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๐๐ และอื่น ๆ จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๗๕ ตามลำดับ

ความถี่การเข้าชมเว็บไซต์หรือเฟซบุ๊ก ในหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่เคยใช้บริการในการเข้าชมเว็บไซต์ของหอจดหมายเหตุหรือเฟซบุ๊กเลย จำนวน ๑๕๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๐๐ รองลงมา นาน ๆ ครั้ง จำนวน ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ

๒๑.๕๐ บ่อย ๆ จำนวน ๗๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๗๕ มาประจำ จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๒๕ และอื่น ๆ จำนวน ๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๕๐ ตามลำดับ

ข้อคิดที่ท่านจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ก็นำข้อคิดของความเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ไปใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด จำนวน ๒๖๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๙๓ รองลงมาการไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม จำนวน ๒๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๔๑ การรู้จักในหน้าที่ของตนเอง จำนวน ๒๒๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๖๑ การทำตนให้เข้าถึงศาสนาของตนหรือความไม่เห็นแก่ตัว จำนวน ๒๐๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๘๑ และการเรียนรู้หรือทำความรู้เข้าใจในศาสนาอื่น จำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๒๔ ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ในการเยี่ยมชม หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีวัตถุประสงค์ในการเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุพุทธทาส ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม จำนวน ๒๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๙๙ รองลงมาเป็นการพักผ่อน เพื่อความเพลิดเพลิน จำนวน ๑๙๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๒๗ ต้องการศึกษาศาสนาพุทธทาสภิกขุ จำนวน ๑๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๘๔ ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรม จำนวน ๑๖๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๕๗ อยากทราบเหตุการณ์ใหม่ ๆ หรือเหตุการณ์ปัจจุบัน จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๕ และอื่น ๆ จำนวน ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๙๘ ตามลำดับ

๕.๑.๓.๓ ความรู้ของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ประชาชนผู้มาใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ มีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ มากที่สุดในประเด็นหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นสถานที่รวบรวมผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ ผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๓๕๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๙.๘๐ รองลงมาคือหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นสถานที่มุ่งสืบสานปณิธานของท่านพุทธทาสภิกขุ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๓๕๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๙.๕๐ มีห้องสำหรับค้นคว้าศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๓๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๔.๕๐ สามารถติดตามกิจกรรม ได้จากเว็บไซต์ www.bia.or.th มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๓๐๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๒๕ หนังสือเรื่องคู่มือมนุษย์เป็นผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๒๘๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๒.๒๕ หนังสือเรื่องภาษาคนภาษาธรรมที่อธิบายพุทธธรรมเป็นผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๒๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๕๐ คำถามในข้อที่ ๕ คำตอบที่ถูกต้องคือมีห้องนิทรรศการให้ใช้บริการทุกวัน โดยไม่ต้องซื้อบัตรเข้าใช้บริการ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๕๐ คำถามในข้อที่ ๔ คำตอบที่ถูกต้องคือ ไม่มีบริการให้ยืมหนังสือ มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๘๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑ คำถามในข้อที่ ๙

คำตอบที่ถูกต้องคือ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ มีสะพานพิกเกอร์จำลองมาจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีผู้ตอบถูกต้องจำนวน ๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๗๕

เมื่อนำความรู้ของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญมาหาค่าเฉลี่ยระดับความรู้ พบว่า ความรู้ของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ โดยภาพรวมทุกข้อมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๕.๓$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ๓ ข้อ อยู่ในระดับมาก ๒ ข้อ อยู่ในระดับปานกลาง ๑ ข้อ อยู่ในระดับน้อย ๒ ข้อ และอยู่ในระดับน้อยที่สุด ๑ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นสถานที่รวบรวมผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ ($\bar{X} = ๘.๑$) และหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นสถานที่มุ่งสืบสานปณิธานของท่านพุทธทาสภิกขุ ($\bar{X} = ๘.๑$) ส่วนความรู้ที่มีค่าน้อยที่สุดคือ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ มีสะพานพิกเกอร์จำลองมาจากประเทศอินเดีย ($\bar{X} = ๐.๖$)

๕.๑.๓.๔ ทักษะคติต่อสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมทุกข้ออยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๘๙$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก ๑๔ ข้อ และอยู่ในระดับปานกลาง ๑ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ สถานที่ในการจัดกิจกรรมสะอาด สว่าง,สงบ ($\bar{X} = ๔.๔๑$) การจัดกิจกรรม มีเนื้อหาที่สอดคล้องหลักธรรมชาติ กระตุ้นให้เกิดการแสวงหา หลักความจริงของชีวิต ($\bar{X} = ๔.๑๗$) การบรรยายได้ภาพที่จัดแสดงอยู่ในหอจดหมายเหตุใช้ภาษาสละสลวย ชัดเจน ($\bar{X} = ๔.๐๘$) ภาพที่จัดแสดงอยู่ในหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ สร้างความรู้สึกรื่นเริงเพลิดเพลิน ผ่อนคลาย ($\bar{X} = ๔.๐๗$) วิทยากรผู้บรรยาย มีความรู้ อธิบายชัดเจน เข้าใจง่าย ($\bar{X} = ๔.๐๖$) การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนานบันเทิงธรรม ($\bar{X} = ๔.๐๔$) กำหนดการของการจัดกิจกรรม วัน และเวลาที่ให้บริการและอบรมมีความเหมาะสม ($\bar{X} = ๔.๐๓$) รูปภาพและสำนวนภาษาที่ใช้สละสลวย ($\bar{X} = ๓.๙๗$) ผลงานหนังสือและสื่อทางเสียงของท่านพุทธทาสภิกขุมีความหลากหลาย ดึงดูดใจ ($\bar{X} = ๓.๙๔$) การจัดเรียงหนังสือเป็นหมวดหมู่ หาง่าย ($\bar{X} = ๓.๘๙$) เปิดโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วม สามารถสอบถามข้อมูลเนื้อหาได้หลายช่องทาง ($\bar{X} = ๓.๘๓$) เจ้าหน้าที่ในห้องหนังสือและสื่อธรรม ให้บริการด้วยความเต็มใจ ($\bar{X} = ๓.๗๙$) ได้รับความสนุกเพลิดเพลินและผ่อนคลาย จากการรับชมวิทยุโทรทัศน์ หรือสื่อใหม่ ($\bar{X} = ๓.๗๔$) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง คือ สมทบทุนการผลิตหนังสือและสินค้าทุกครั้ง ($\bar{X} = ๒.๖๑$)

๕.๑.๓.๕ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุว่าให้ความรู้ได้ชัดเจน มีรูปแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นจำนวนมากที่สุดคือ ๑๔ คน มีความหลากหลาย ๘ คน มีแนวคิดสร้างสรรค์ จูงใจให้แสวงหาความรู้ ๗ คน เนื้อหาของกิจกรรมนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ๗ คน รูปแบบกิจกรรมเหมาะสมกับ

ครอบครัว ๒ คน และเป็นตัวอย่างที่ดี แก่องค์กรอื่นในการเผยแพร่ธรรม ๑ คน มีความคิดเห็นต่อการจัดสถานที่ของหอจดหมายเหตุฯ ว่าเป็นสถานที่พักผ่อนทางด้านจิตใจ สงบสุข เป็นจำนวนมากที่สุด ๑๑ คน รองลงมา เป็นสถานที่ให้ความรู้สร้างปัญญา จำนวน ๙ คน และประทับใจในงานศิลปะที่สอดแทรกปรัชญาแนวคิด จำนวน ๒ คน ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความคิดเห็นต่อการเผยแพร่ผ่านสื่อสารมวลชนว่า มีความประทับใจในการสรรหาคำสอนมาเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ จำนวน ๒ ท่าน ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความคิดเห็นต่อห้องหนังสือและสื่อธรรม ว่าเป็นสถานที่ที่น่าสนใจของคนอ่านหนังสือ จำนวน ๒ คน และประทับใจในการบริการของเจ้าหน้าที่ ๑ คน

ผู้ตอบแบบสอบถามให้ข้อเสนอแนะต่อการประชาสัมพันธ์การเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุฯ ว่ามีการประชาสัมพันธ์น้อยเกินไป ควรเพิ่มช่องทางให้หลากหลายมากขึ้น เป็นจำนวนมากที่สุด ๒๐ คน รองลงมาควรมีการจัดกิจกรรมเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นวัยรุ่นหรือสถาบันต่าง ๆ จำนวน ๖ คน ข้อสุดท้ายคือควรมีการนำเสนอข่าวการจัดกิจกรรมทางสื่อสารณะให้ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทราบ ๑ คน ให้ข้อเสนอแนะต่อกิจกรรมที่จัดเป็นจำนวนมากที่สุด ๗ คน คือเนื้อหาของกิจกรรมควรเพิ่มการปฏิบัติสมาธิให้มากขึ้น โดยเฉพาะวิธีปฏิบัติของท่านพุทธทาส รองลงมา ควรมีการจัดตารางเวลาการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นจำนวน ๕ คน ขอให้เพิ่มกิจกรรมสำหรับผู้ที่มาเป็นครอบครัวหรือกิจกรรมของเด็ก จำนวน ๓ คน ควรมีการเชิญวิทยากรมาเสวนากลุ่มทุกสัปดาห์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นศูนย์รวมของคนกรุงเทพฯ ๒ คน ควรเพิ่มหรือขยายสาขาจัดกิจกรรมในที่อื่น ๆ จำนวน ๒ คน ให้มีการแจกแบบสอบถามทุกครั้งเมื่อจบกิจกรรม ๑ คน ควรมีกิจกรรมสำหรับผู้พิการจำนวน ๑ คน และไม่ควรมีการจัดงานดนตรี จำนวน ๑ ท่าน ให้ข้อเสนอแนะต่อการบริการของห้องหนังสือและสื่อธรรม มีอยู่จำนวนข้อละ ๑ คนเท่ากัน คือ ควรเพิ่มหนังสือที่มีการแนะนำอยู่ในหนังสือของท่านพุทธทาส ควรเพิ่มหนังสือแนวธรรมะประยุกต์มากขึ้น ปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการบริการ และจัดทำการเผยแพร่คำสอนผ่านสื่ออื่นให้มากขึ้น ให้ข้อเสนอแนะต่อการเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ว่าควรเผยแพร่ธรรมผ่านสื่อใหม่อย่าง ไลน์ ออฟฟิเชียล (Line official) และยูทูบ (Youtube) เป็นจำนวนมากที่สุด ๕ คน รองลงมาคือขอให้มีกิจกรรมอ่าน-ฟังหนังสือธรรมะในลักษณะอีบุ๊ก (E-book) จำนวน ๒ คน เผยแพร่ด้วยการตูนธรรมะ และเพิ่มเวลาในการเผยแพร่ผ่านสื่อโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์ ข้อละ ๒ คนเท่ากัน

๕.๑.๓.๖ ผลการทดสอบสมมติฐาน

(๑) ผู้ที่มีเพศต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการทดสอบสมมติฐาน ด้วยค่าสถิติ T-test ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำแนกตามเพศ โดยภาพรวม พบผลเฉลี่ย ค่าSig.= ๐.๑๒ สรุปได้ว่าเพศที่แตกต่างกันไม่มีผลต่อทัศนคติจากการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุ

พุทธทาส อินทปัญโญ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ในข้อการสมทบทุนเพื่อการผลิตหนังสือและสื่อธรรม ค่าSig.= ๐.๐๐

(๒) ผู้ที่มีอายุต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อ การเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ จำแนกตามอายุ รวมค่าเฉลี่ยทั้ง ๑๕ ข้อ พบว่าค่าSig. = ๐.๑๒ โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ในข้อที่ได้รับความสนุกเพลิดเพลินและ ผ่อนคลายจากการรับชมวิทยุโทรทัศน์หรือเว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ด้วยค่าSig. = ๐.๐๐ ในข้อการเปิดโอกาสให้ ผู้เข้าชมมีส่วนร่วม สอบถามข้อมูลเนื้อหาได้หลายช่องทาง ด้วยค่าSig. = ๐.๐๐ ในข้อการชมภาพที่จัด แสดงไว้ ทำให้ได้รับความรู้สึกสนุกเพลิดเพลิน ด้วยค่าSig. = ๐.๐๐ และในข้อการสมทบทุนเพื่อการ ผลิตหนังสือและสื่อธรรม ค่าSig. = ๐.๐๕

(๓) ผู้ที่มีอาชีพต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อ การเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ จำแนกตามอาชีพ รวมค่าเฉลี่ยทั้ง ๑๕ ข้อ โดยภาพรวม พบว่ามีค่าSig. = ๐.๑๘ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ได้แก่ ในข้อการจัดเรียงหนังสือเป็นหมวดหมู่ หาง่าย ด้วยค่า Sig. = ๐.๐๑ ในข้อการได้รับความสนุกเพลิดเพลินและผ่อนคลาย จากการรับชมวิทยุโทรทัศน์หรือ เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ด้วยค่าSig. = ๐.๐๑ ในข้อผลงานหนังสือและสื่อทางเสียงของท่านพุทธทาสภิกขุ มีความดึงดูดใจ ด้วยค่าSig. = ๐.๐๒ ในข้อวิทยากรผู้บรรยายมีความรู้ในเนื้อหาอธิบาย ชัดเจน เข้าใจง่าย ค่าSig. = ๐.๐๓ ซึ่งแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

(๔) ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแผ่ พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทัศนคติจาก การเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ จำแนกตามระดับ การศึกษารวมค่าเฉลี่ยทั้ง ๑๕ ข้อ พบว่า ค่าSig. = ๐.๕๘ สรุปได้ว่าอายุที่แตกต่างกันไม่มีผลต่อ พฤติกรรมการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่แตกต่างกัน โดยภาพรวม แต่พบว่า แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐาน ที่ตั้งไว้ คือข้อผลงานหนังสือและสื่อทางเสียงของท่านพุทธทาสภิกขุมีความดึงดูดใจ ด้วยค่าSig. = ๐.๐๑

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ การอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า ข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้าเยี่ยมชม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง ๒๑-๓๕ ปี ประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน และจบการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาตรี สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายของหอจดหมายเหตุที่ต้องการให้เป็นทางเลือกแก่นักเรียนคนหนุ่มสาวเพื่อแสวงหาแก่นแท้ของศาสนา และพักผ่อนความสงบกลางใจกรุงเทพมหานคร

ในด้านการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุ พบว่า มีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อใหม่มากที่สุด รองลงมาจากสื่อบุคคล ชัดแย้งกับงานวิจัยของนางสาวเจนจิรา สุริสาร เรื่อง “พฤติกรรม的开รับข่าวสารและความคิดเห็นของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครต่อการประชาสัมพันธ์ของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ” ซึ่งพบว่า ผู้เข้าชมเปิดรับข่าวสารจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อบุคคลมากที่สุด รองลงมาเปิดรับข่าวสารจากสื่อใหม่ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการพัฒนาการของการสื่อสารข้อมูลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตระบบความเร็วสูงของประเทศไทย ทำให้ประชาชนนิยมใช้อินเทอร์เน็ตในการสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์กันอย่างแพร่หลายมากขึ้น จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้การเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุผ่านสื่อใหม่มากกว่าสื่อบุคคล ในด้านความถี่ในการเข้าเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุและความถี่ในการใช้ห้องหนังสือและสื่อธรรม ผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุส่วนใหญ่มาเป็นครั้งแรกและใช้บริการห้องหนังสือและสื่อธรรมนาน ๆ ครั้ง มีส่วนน้อยที่สุดที่เข้าเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุและใช้บริการของห้องหนังสือและสื่อธรรมเป็นประจำ การที่มาเป็นครั้งแรกอาจมีสาเหตุมาจากการเพิ่งจะได้รับข่าวสารการจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่พุทธธรรม ส่วนการที่มีส่วนน้อยมาเป็นประจำ เนื่องจากความไม่สะดวกในการเดินทางมาใช้บริการ สอดคล้องกับกลยุทธ์การแสวงหาข่าวสารของวิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm) ที่ว่าผู้ใช้สื่อจะใช้ความพยายามน้อยที่สุด แต่บรรลุเป้าหมายที่คาดหวังไว้ หอจดหมายเหตุจึงควรอำนวยความสะดวกในการเดินทางและเพิ่มกลยุทธ์การเผยแพร่เชิงรุก เช่น การจัดกิจกรรมนอกสถานที่ ในแหล่งที่ประชาชนเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมได้ง่าย ในการใช้บริการสื่อการเผยแพร่พุทธธรรม มีการชมภาพเขียนและสถาปัตยกรรมมากที่สุด สอดคล้องกับคุณค่าของสื่อในการเป็นเครื่องมือหรือช่องทางที่ช่วยให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ และจดจำข้อมูลได้ง่ายขึ้น รวมทั้งเป็นช่องทางการสื่อสารนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยใช้สัญลักษณ์หรือรูปภาพเป็นเครื่องมือช่วยในการสื่อสาร ในด้านความถี่ในการเข้าชมเว็บไซต์หรือเฟซบุ๊ก ปรากฏว่าส่วนใหญ่ไม่เคยใช้บริการเลย ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้ตอบแบบสอบถามเลือกเปิดรับสื่อตามความชำนาญหรือตามความชอบ เช่น ชอบเปิดรับสื่อจากสื่อกิจกรรมมากกว่าสื่ออินเทอร์เน็ต สอดคล้องกับกระบวนการเลือกรับข่าวสารของแคลปเปอร์ (Klapper) ซึ่งกล่าวถึงขั้นตอนแรกในการเลือกช่องทางการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งจะเลือกตามความชอบหรือหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ตรงกับความคิดเห็นของตน ในด้านข้อคิดหรือหลักธรรมที่นำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน ซึ่งหอจดหมายเหตุมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้

และปฏิบัติตามหลักปณิธาน ๓ ประการของท่านพุทธทาสภิกขุ ข้อคิดที่มีผู้ตอบมากที่สุด คือความเสียสละส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รองลงมาคือไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม การรู้จักในหน้าที่ตนเอง และการทำตนให้เข้าถึงศาสนาหรือความไม่เห็นแก่ตัว ข้อคิดที่เลือกตอบน้อยที่สุด คือ การเรียนรู้หรือทำความเข้าใจในศาสนาอื่น ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าข้ออื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด หอจดหมายเหตุจึงควรเพิ่มการสื่อสารเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอื่นและใช้วิธีการจูงใจผู้เข้าชมให้หันมาสนใจในการเรียนรู้และทำความเข้าใจในศาสนาอื่น ๆ ให้มากขึ้น เนื่องจากท่านพุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญต่อปณิธานทั้ง ๓ ประการว่ามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ต่อกัน ควรที่จะสืบสานตามปณิธานทั้ง ๓ ประการจึงจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และทั้งต่อตนเองและผู้อื่นร่วมกัน สำหรับวัตถุประสงค์ในการเข้าเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุมากที่สุด คือต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมสอดคล้องกับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่กล่าวว่ามนุษย์ต้องมีสถานที่เป็นที่จัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ในการศึกษาธรรมะ รองลงมาคือเป็นการพักผ่อนเพื่อความเพลิดเพลิน สอดคล้องกับหลักทฤษฎีความต้องการและแรงจูงใจในการเปิดรับสื่อของบลูมเมอร์ (Blumler) ที่ใช้สื่อเพื่อหลีกเลี่ยงจากชีวิตประจำวันหรือผ่อนคลายอารมณ์ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่มนุษย์ต้องมีธรรมะประเล้าประโลมจิตใจในทางจิตวิญญาณ

ผลการศึกษาความรู้ของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส สอดคล้องกับปรีชา เจริญยศ ซึ่งวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทักษะและพฤติกรรมของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ” พบว่า ผู้ใช้บริการมีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับหอจดหมายเหตุ โดยภาพรวมทุกข้อ มีเกณฑ์เฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งคำถามเป็นการประเมินผลด้านความรู้ในระดับที่ระลึกได้ ในข้อที่ผู้เข้าชมมีความรู้ที่ถูกต้องอยู่ในระดับน้อยและระดับน้อยที่สุด คือ หอจดหมายเหตุไม่มีบริการให้ยืมหนังสือ ห้องนิพพานชิมลองไม่ต้องซื้อบัตรเข้าใช้บริการ และสะพานไฟเกอร์จำลองมาจากอำเภอไชยาในจังหวัดสุราษฎร์ธานี อาจมีสาเหตุมาจากผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เพิ่งเข้าเยี่ยมชมเป็นครั้งแรก หอจดหมายเหตุควรมีเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นสื่อบุคคลคอยให้ความรู้แก่ผู้บริการที่มาเป็นครั้งแรก หรือจัดทำคู่มือและป้ายประกาศ ให้ทราบนโยบายในการให้บริการแต่ละสถานที่ ส่วนสถานที่ที่แสดงถึงความเป็นสวนโมกข์ เช่น สะพานไฟเกอร์ ควรมีป้ายอธิบายความหมายของสถานที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแก่ผู้เข้าชมทั่วไป

ผลการศึกษาทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมผู้บริการมีทัศนคติเห็นด้วยต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับปรีชา เจริญยศ ที่วิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ” โดยผู้บริการมีทัศนคติเห็นด้วยในระดับดีมากต่อการจัดกิจกรรมสวนมนต์ ตักบาตรเดือนเกิดว่ามีความน่าสนใจและมีประโยชน์ กระตุ้นให้เกิดการแสวงหา

หลักธรรม ในด้านทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่ผลงานหนังสือและสื่อทางเสียงของท่านพุทธทาสมีความหลากหลายดึงดูดใจอยู่ในระดับมาก ท่านพุทธทาสมีวิธีการเผยแพร่โดยใช้ภาษาที่มีความหมายชัดเจน เราอารมณ์ให้เห็นภัยร้ายที่กำลังเกิดขึ้น และสิ่งที่ประโยชน์หรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้คืออะไร สอดคล้องกับกระบวนการเลือกรับข่าวสาร ในหัวข้อการเลือกให้ความสนใจที่ว่ามนุษย์มักถูกกระตุ้นให้เกิดความสนใจจากเรื่องหรือเหตุการณ์ที่น่าสนใจ เช่น โกลัศถา ทนสมัย นำสงสัย ความขัดแย้ง เป็นต้น รวมทั้งการใช้ภาษาที่กระชับชัดเจน เราอารมณ์ และยังสอดคล้องกับทฤษฎีของทอดด์ ฮันท์ และเบรนท์ ดี รูเบน (Todd Hunt and Brent d. Ruben) ในเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกเปิดรับสารของมนุษย์ เช่น จะพยายามเลือกเปิดรับข่าวสารที่น่าไปใช้ประโยชน์ได้ เป็นต้น ส่วนสื่อรูปภาพที่ใช้จัดแสดงสร้างความรู้สึกละเอียดอ่อนคล้อย และการบรรยายได้ภาพใช้ภาษาสละสลวย ชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดตามหลักนิเทศศาสตร์ ที่กล่าวว่ามนุษย์มักกระตุ้นให้เกิดความสนใจด้วยภาษาที่ใช้อย่างกระชับมีชีวิตชีวา เราอารมณ์ ในด้านการใช้บริการผ่านสื่อกิจกรรมได้รับความสนุกเพลิดเพลิน บันเทิงธรรม ไม่แตกต่างกับการใช้บริการผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่ เช่น เฟซบุ๊ก ที่ได้รับความเพลิดเพลินและผ่อนคลาย สอดคล้องกับความต้องการและแรงจูงใจในการเปิดรับสื่อของปัจเจกบุคคล คือต้องการความเพลิดเพลินหรือผ่อนคลายเพื่อหนีจากชีวิตประจำวันและปัญหา สื่อบุคคลของหอจดหมายเหตุ ทำหน้าที่เป็นวิทยากรในการบรรยาย และเจ้าหน้าที่ในห้องหนังสือและสื่อธรรม ล้วนเป็นธรรมภาติและจิตอาสาทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อร่วมสืบสานงานพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดของท่านพุทธทาสที่ว่า ธรรมะคือหน้าที่ และการทำงานคือการประพฤติธรรม ในด้านทัศนคติการสมทบทุนการผลิตหนังสือและสื่ออื่นทุกครั้งอยู่ในระดับปานกลาง อาจเนื่องมาจากห้องหนังสือและสื่อธรรมมีนโยบายให้ผู้เข้าเยี่ยมชมเลือกอ่านหนังสือในห้องได้ตามความพอใจ ไม่จำเป็นต้องซื้อ แต่หากสนใจจะนำกลับไปศึกษาที่บ้านสามารถสมทบทุนการผลิตได้ด้วยระบบบริการตนเอง โดยมีจิตอาสาให้คำแนะนำ ดังนั้น ผู้เข้าชมห้องหนังสือและสื่อธรรมจึงสามารถอ่านหนังสือได้โดยไม่จำเป็นต้องสมทบทุนการผลิตทุกครั้ง

ในส่วนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เสนอแนะให้เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมและการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุ สอดคล้องกับปรีชา เจริญยศ ในงานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ” ที่ควรใช้สื่อมวลชนเผยแพร่ข่าวสารของหอจดหมายเหตุ เนื่องจากเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมาก ในด้านการจัดกิจกรรมขอให้จัดเฉพาะกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะนักศึกษา เพิ่มเนื้อหาวิถีปฏิบัติธรรมตามแนวของท่านพุทธทาสภิกขุ และแนะนำให้เผยแพร่ผ่านสื่อใหม่อย่างเช่นการสร้าง ไลน์ออฟฟิเชียล (Line official) การผลิตสื่อการ์ตูนธรรมะผ่านทางออนไลน์ เป็นต้น มีข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ ตามต่างจังหวัดหรือชุมชนใหญ่ ๆ เนื่องจากความไม่สะดวกในการเดินทางมาหอจดหมายเหตุ

และสถานที่ที่จอดรถไม่เพียงพอ จึงควรมีการจัดรถรับส่งในวันหยุดสุดสัปดาห์และวันสำคัญทางศาสนา

๕.๒.๒ การอภิปรายผลการทดสอบสมมติฐาน

๕.๒.๒.๑ ผู้ที่มีเพศต่างกัน มีทัศนคติต่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการทดสอบโดยรวมพบว่า ผู้ที่มีเพศต่างกัน มีทัศนคติต่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่ต่างกัน

๕.๒.๒.๒ ผู้ที่มีอายุต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการทดสอบโดยรวมพบว่า ผู้ที่มีอายุต่างกันมีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่ต่างกัน

๕.๒.๒.๓ ผู้ที่มีอาชีพต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการทดสอบโดยรวมพบว่า ผู้ที่มีอาชีพต่างกันมีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่ต่างกัน

๕.๒.๒.๔ ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญต่างกัน ผลการทดสอบโดยรวมพบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่ต่างกัน

การที่ผู้เข้าชมหอจดหมายเหตุแม้จะมีลักษณะประชากรที่แตกต่างกันแต่มีทัศนคติจากการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมโดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ เนื่องจากหอจดหมายเหตุมีการจัดรูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมให้เหมาะสมกับทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ และทุกระดับการศึกษา แม้จะมีการแยกผู้เข้าชมเป็นกลุ่มเฉพาะในบางกิจกรรม แต่กิจกรรมส่วนใหญ่ก็เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมชมได้โดยไม่มีข้อจำกัด ทุกกลุ่มบุคคลมีความเท่าเทียมกันในการเปิดรับข่าวสารของหอจดหมายเหตุ สอดคล้องกับ วิถีชีวิตของสังคมคนเมืองในปัจจุบันที่เลือกเปิดรับข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ จากสื่อสังคมออนไลน์ด้วยตัวเองได้ตลอดเวลาที่ต้องการ อันเนื่องมาจากพัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และความก้าวหน้าทางวิทยาการ แม้จะมีเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษาที่ต่างกัน ก็มีความรู้และทัศนคติใกล้เคียงกันได้หากมีการใช้ชีวิตประจำวันคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของปรีชา เจริญยศ เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรมของผู้ใช้บริการหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ” ที่พบว่า ผู้ใช้บริการของหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ที่มีเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ศาสนา สถานภาพสมรส แตกต่างกันมีการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญไม่แตกต่างกัน ชัดแย้งกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับลักษณะประชากรศาสตร์ที่กล่าวว่าความแตกต่างในคุณสมบัติประชากรระหว่างบุคคลจะส่งผลต่อทัศนคติและการแสดงพฤติกรรมให้แตกต่าง

กันไป ทั้งนี้เป็นเพราะมีปัจจัยอื่นที่เป็นตัวแปรเข้ามาแทรกแซง อาทิ ปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น การเลี้ยงดูในวัยเยาว์ การอบรม กระบวนการรับรู้และการเรียนรู้ หรือแรงจูงใจต่าง ๆ และปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ครอบครัวที่มีพ่อแม่ลูก มีการเปิดรับข่าวสารจากโทรทัศน์ด้วยกันในเวลาเย็น สังคมปัจจุบัน เพศหญิงไม่ได้เป็นเพียงแม่บ้านอย่างในอดีต แต่มีการประกอบอาชีพนอกบ้านเท่าเทียมเพศชาย วิถีชีวิตประจำวันที่คล้ายคลึงกัน จึงอาจมีทัศนคติที่เหมือนกัน การศึกษาในปัจจุบันไม่ได้มีเฉพาะจากสถาบันการศึกษาเท่านั้น ผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมสามารถหาได้จากห้องสมุด เพื่อนฝูง เครือข่ายสังคมออนไลน์ หรือจากประสบการณ์ท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ระดับการศึกษา เพศ อายุ และอาชีพที่ต่างกัน มีทัศนคติต่อการเปิดรับข่าวสารจากการเผยแพร่พุทธธรรมของหोजดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญาคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันอย่างไม่นัยสำคัญ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

แม้ว่าหोजดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญาจะมีการจัดรูปแบบการสื่อสารเพื่อสืบสานปณิธานการเผยแพร่พุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุที่เหมาะสมต่อประชาชนทั่วไป ทำให้ทุกเพศทุกวัยเปิดรับข่าวสารและเข้าถึงหลักธรรมได้ง่าย แต่วิธีการนี้อาจไม่สามารถสอนหลักธรรมที่ลึกซึ้งหรือตรงต่อกลุ่มเป้าหมายได้ ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการจัดกลุ่มผู้เข้าชมที่มีคุณสมบัติทางประชากรอย่างเดียวกัน เช่น เป็นนักเรียนประถมต้น หรือ เป็นกลุ่มผู้หญิงวัยทำงาน เป็นต้น แล้วนำหลักธรรมที่เหมาะสมต่อแต่ละวัย หรือแต่ละกลุ่มอาชีพมาสื่อสารทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะสามารถสื่อสารหลักธรรมได้ดีขึ้นและลึกซึ้งกว่าการสอนหลักธรรมทั่วไป เช่น กลุ่มนักเรียนประถมใช้หลักพุทธธรรมศีล ๕ มาเป็นประเด็นหลักในการจัดกิจกรรม กลุ่มสตรีวัยทำงานอาจนำหลักพุทธธรรมสังคหวัตถุ ๔ มาเป็นหัวข้อเสวนาหรือจัดกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งทำให้เผยแพร่หลักพุทธธรรมได้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายได้ดีกว่าแบบไม่เจาะจงกลุ่ม ในการจัดกิจกรรม ควรให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมตอบแบบสอบถามเพื่อประเมินผล และนำผลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อพัฒนาการจัดกิจกรรมต่อไป

นอกจากนี้ ควรมีนโยบายการเผยแพร่พุทธธรรมในเชิงรุกให้มากขึ้น เช่น การเผยแพร่ทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ กระจายข่าวสารทางสื่อทีวีดิจิทัลให้มากขึ้น เพิ่มนโยบายให้มีการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ เพิ่มธรรมชาติที่เป็นสื่อบุคคลด้วยการฝึกอบรมให้ความรู้ทางด้านเนื้อหาทางพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับปณิธาน ๓ ประการ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสุญญตา สื่อบุคคลนอกจากจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พุทธธรรมแล้ว ยังเป็นกำลังสำคัญในการจัดการและพัฒนาทางด้านการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธธรรมในรูปแบบใหม่ เพื่อเป็นทางเลือกในการเปิดรับสื่อการเผยแพร่พุทธธรรมให้แก่ผู้เข้าชมหรือใช้บริการของหोजดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญาต่อไปในอนาคต

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไป เสนอให้ทำเรื่องต่อไปนี้

๕.๓.๒.๑ การศึกษาทัศนคติของสื่อบุคคลในการเผยแพร่หลักปณิธาน ๓ ประการ

๕.๓.๒.๒ การศึกษาความสอดคล้องการเผยแพร่พุทธธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส
อินทปัญญากับแนวคิดการเผยแพร่พุทธธรรมของท่านพุทธทาส อินทปัญญ

๕.๓.๒.๓ การศึกษาความพึงพอใจในการเผยแพร่ธรรมของหอจดหมายเหตุพุทธทาส
อินทปัญญ ผ่านกิจกรรม “คู่มือมนุษย์”